

Е.Б. Ауелбеков¹, Т.С. Бүркітбаев², Г. Мамасалиева²

¹п.ғ.к., Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан

(e-mail: aron-2005@mail.ru erzhan.uelbekov@ayu.edu.kz)

²п.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

²Әуезов атындағы ОҚМУ, магистранты, Шымкент, Қазақстан

Ұлттық және түркілік дүниетанымды көркем графикада бейнелеу

Андатпа

Мақалада бейнелеу өнерінің ішіндегі графика өнерінің мәні талданып, қазақ бейнелеу өнерінің түркі мәдениетіндегі алатын орны анықталады. Ұлттық салт-дәстүрлерді графика өнерінде бейнелеудің ерекшеліктері мен кейбір мазмұндық сипаты айқындалады. Ежелгі түркілердің дүниетанымындағы графикалық бейнелер мен символдардың мән-мағынасы қарастырылып, өзара ұқсастықтары талданады. Түркілік мәдениет пен өнердің кең саласы болып табылатын қазақ графика өнерінің мәдени-әлеуметтік және өнертанымдық мазмұнына сипаттамалар жасалады. Графика туындыларында ұлттық салт-дәстүрлерді бейнелеудің композициялық жағынан шешімдеріне, көркемдік ерекшеліктеріне түркілік дүниетанымдық тұрғысынан талдаулар жүргізіледі. Түркілік дүниетаным көріністерінің графикада штрихтау арқылы бейнелену ерекшеліктері қарастырылады. Қазақ график-суретшісі Е.Оспанұлының шығармаларындағы ұлттық салт-дәстүрлерді көркем бейнелеу ерекшеліктері және оның шығармашылығының түркілік дүниетаныммен астасып жату белгілері талданып, сараланады. Қазіргі заманауи графика шығармаларында түркілік дәстүрлерді бейнелеу өзара интеграцияланған дүниетанымдық түсініктерді эстетикалық тұрғыдан сезінуге әсер ету мүмкіндіктері анықталып, қорытындылар жасалады.

Кілт сөздер: Бейнелеу өнері, графика өнері, түркі дүниесі мен мәдениеті, түркілік дүниетаным, ұлттық салт-дәстүр, ою-өрнектер, көркем графика.

E.B. Auelbekov¹, T.S. Burkitbaev², G. Mamasaliyeva²

¹Candidate of Pedagogical Sciences, Khoja Ahmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan (e-mail: erzhan.uelbekov@ayu.edu.kz)

²Candidate of Pedagogical Sciences, South-Kazakhstan State University

²Master, South-Kazakhstan State University

Image of the National and the Turkic World View in the Artistic Graphics

Abstract

This article analyzes the meaning of graphic art in visual arts and determines the place of Kazakh art in Turkic culture. More clearly defined features of the image of national customs and traditions in the art of graphics and its some meaningful aspects. The meanings of graphic images and symbols in the

worldview of the ancient Turks are considered and their mutual similarities are analyzed. The socio-cultural and art history content of Kazakh graphic art as one of the influential spheres of Turkic culture and art is explained. Analyzes of compositional solutions, artistic features of the image of national customs and traditions based on the Turkic worldview are given. The features of the image etudes of the Turkic world outlook in the graphics on the technique of hatching are considered. The features of the artistic depiction of national customs and traditions are described in the works of the Kazakh graphic artist Eraly Ospanuly and the interrelation of his work with the Turkic worldview. The possibilities of impact are determined by aesthetically felt inter-integrated philosophical concepts when depicting the Turkic traditions in the work of modern graphics and some conclusions are made.

Keywords: Fine art, art of graphics, world and culture of the Turks, Turkic worldview, national customs and traditions, ornaments, artistic graphics

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Рухани жаңғыру» бағдарламасына [1, 1 б.] және соның жалғасы есебіндегі «Ұлы Даланың жеті қыры» мақаласына сәйкес халқымыздың өнерін, мәдени құндылықтарын насихаттап, жастарға рухани тәрбие беруді арттыра түсу үшін жас ұрпақты терең тамырымыздан нәр алдыра отырып, елімізде руханиятқа ерекше ден қою, халқымыздың сан ғасырлық мәдениеті мен өнерін жандандыру міндеттері қойылды. Елбасы өз мақаласында: «Қазақстан – күллі түркі халықтарының қасиетті «Қара шаңырағы». Бүгінгі қазақтың сайын даласынан әлемнің әр түкпіріне тараған түркі тектес тайпалар мен халықтар басқа елдер мен өңірлердің тарихи үдерістеріне елеулі үлес қосты», - деп түркілік мәдениеттің рухани жаңғырудағы маңыздылығын көрсетіп берді [2, 1 б.].

Түркі дүниесінде, Қазақстанда графика кеңінен тараған бейнелеу өнерінің алғашқы түрі болды, ал бейнелеу өнерінің жеке дербес түрі ретінде ол елімізде ХХ ғасырдың басында пайда болып дами бастады. Бейнелеу өнерінің даму тарихында ежелгі адамдардың көмір және үшкір таспен алғашқы суреттер салғандығы белгілі. Көмірмен салынған суретті үшкір таспен қашап, бояулармен бояған. Қазақ жеріндегі ежелгі бейнелердің тастың бетіндегі бізге жеткен кескіндері Қазақстан төңірегінде көптеп кезігеді. Көптеген түркі халықтарының, әсіресе қазақ халқының ежелден мал шаруашылығымен айналысуының нәтижесінде ер қанаты - жылқының, байлық белгісі – қойдың, батылдық пен қайсарлықтың белгісі - жолбарыстың т.б. бейнелері тастан қашалып, бейнелеу өнерінің,

соның ішінде графиканың мықты ескерткіштері ретінде бізге жетіп отыр.

Қазақ бейнелеу өнерінің, соның ішінде графиканың да дамуы қазақ өмірінің салт-дәстүрі, тұрмысы, әдет-ғұрпы мен шаруашылығына байланысты өрбіді. Қазақстан бейнелеу өнерінің тарихында ертедегі жартастардағы бейнелерде халықтық тұрмыс салт-дәстүрлер ерекше орын алады. Сол себепті қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнеріне керекті материалдар халықтың тұрмысы мен шаруашылығына, өмір-тіршілігіне тікелей байланысты болды. Қазақтың сан алуан ою-өрнектері де малға, өсімдіктерге немесе қоршаған ортадағы құбылыстарға қатысты болып келген. Әсіресе бұғы мен қошқар мүйіз, түйетабан ою-өрнектері халық өнеріне кіретін негізгі символдық белгілер болып табылады [3, 24 б.]. Түркі дүниесінде ерекше орны алатын сақ дәуірінің Қазақстан жеріндегі табылған ескерткіштері осындай символдар мен стильдерге бай. Сақ дәуірінің алғашқы кезеңінде аңдар бейнесі реалдық шындыққа жақын болып келді. Аңдар бейнесі, олардың мүйіздері, басқан іздері т.б. біртіндеп ою-өрнекті туындатушы, стильдеуші түрткіге айналды. Тау ешкісін, арқарды, бұғыны, жыртқыш аңдарды қозғалыссыз қалпында бейнелеу белгілері түркі мәдениетіндегі сақ өнерінің архаикалық кезеңіне тән құбылыс болып табылады. Ашоты түбіндегі Есік қорғанынан, Тарбағатай жеріндегі Шілікті өңірінен табылған алтын киімді адамдар – Андронов стилінің жарқын ескерткіштерінің бірегейлері. Алтын адамның бас киімінен бастап кеудесі, жағасы, белбеуі, киімдерінің көптеген бөлшектерінде жолбарыс, жылқы пырағы - қанатты тұлпар, құс қанаты көріністері оюланып, әшекейленіп, түгелдей алтыннан жасалынғандығы бүкіл әлемді таң қалдыруда. Осы киімдердегі нақыштар мен белгілер Қазақстанның қазіргі мемлекеттік символдарында да бейнеленген. Түрік қағанаты кезінде тас пен сүйекті өңдеу, оюды жасау, келтіру өнері дамудың жоғары дәрежесіне көтерілді. Сол кездегі тас ою өнері екі түрге бөлінді: біріншісінде тас бетіне сызық түрінде ою арқылы бейнелер салынса, екінші түрінде көлемді мүсін ретінде жасалынды. Сол замандағы көлемді ескерткіштер, яғни тастан жасалған адам мүсіндері ерекше дамыды. Бұл мүсіндер Орталық Қазақстанда және Жетісу өңірінде көптеп сақталған. Мүсіндер бойында киімдердің бөлшектері, қару-жарақтар, бас киімі, белдік, әйелдердің сырға, білезік т.б. безендірулері, сондай-ақ музыка аспаптары айқын сомдалған. Қорыта айтқанда, Қазақстан жерінде дамыған бейнелеу өнері көркем мәдениеттің бастауы ғана

болып қоймай, қазақ жеріндегі бейнелеу өнерінің, сол сияқты графика өнерінің де алғашқы қалыптасу кезеңіне жол ашты [4, 32 б.].

Графика өнері - бейнелеу өнерінің бір түрі. Қазақ графика өнерінің бастауы тас дәуірі мен ата-бабаларымыздың рухына табынуға барып тіреледі. Жартастарға салынған сызықтық суреттер Балқаш, Түркістан, Маңғыстау т.б. өлкелерінен табылған. Бейнелеу өнеріндегі графикалық құралдардың ең көп тараған түрі - ою-өрнектерді бейнелеу. Ә. Марғұланның, Қ. Ақышевтың т.б. ғалымдардың еңбектерінде қола дәуіріндегі бұйымдарда бейнеленген белгілер мен таңбалардың XVII-XIX ғ. қазақ халқының қолөнерінде кездесетін ою-өрнектерге өте ұқсас екендігі дәлелденген. Сол сияқты Ө. Жәнібеков аспан әлеміне байланысты ою-өрнектерді зерттеп, түркі дүниесіндегі сақ дәуірінен келе жатқан дөңгелек, төрт құлақ, қосу, шимай ою-өрнектің пайда болуына негіздеме беріп, шеңбердің - әлемдік кеңістікті, төрт құлақ – төрт құбыланы, шимайдың - тынымсыз қозғалысты білдіретіндігін т.б. анықтады (сурет-1).

Сурет-1. Түркі дүниесіндегі сақ дәуірінің кейбір ою-өрнектері.

Түркі халықтарының ішінде қазақ халқында шимай өрнегі өмірдің дамуын анықтап, оның ала түсті болуын қара қылды қақ жарған ақ әділеттің белгісімен және күн мен түннің тоқтаусыз алмасып отыруымен теңеді. Осыларға сәйкес кейбір белгілер мен символдарды қолданудың мағынасын беруге болады: шеңбер – ақыл, оның айналмалы болуы - ойлау; тіршілік - от ұшқыны; үш бұрыштың белгісі, катеттері - жер мен күн, сүйір бұрышы – жұлдыз; Абай үшкілі - қайрат, ақыл, жүрек; ғаламда: ауа, күн, су - тіршіліктің көзі; дүниені құраушы

тектер - от, жел, су, жер, аспан, яғни дененің қатты, сұйық, тас, плазма күйі т.б. [5, 48 б.].

Қазақта суды символдық белгі ретінде ирек сызықтармен бейнелеген, яғни сусыз тіршіліктің жоқ екендігін, дүниенің төрт бұрышын су қоршап тұрғандығын бейнелеп, қолданған үй бұйымдарының, киімдердің шетін иректен әшекейлеп отырған. Осылайша «су» өрнегі ұлттық сәндік өнерімізде кеңінен қолданылып, дүниені түсінудің бір элементі ретінде қабылданды. Қазақ халқының мал шаруашылығымен шұғылданып, көшпелі өмір салтын құруы барлық қазақ ою-өрнектерінің мазмұнында көрсетілген. Әйгілі «Қошқар мүйіз» оюының нақты қошқардың мүйізінің бейнесін анықтап, қазақ ой-тұжырымында байлық-берекенің, дәулет пен ырыстың белгісін білдіруі де осының дәлелі деп қабылдауға болады.

Көне түркі халықтарының ой-түсінігінде судың белгісі балық, көктің белгісі құс, жердің белгісі ағаш болса, өз тіршіліктерінде қолданатын бұйымдарда құс тұмсығы, жануарлар мүйіздері, тұяқтары, ит құйрығы, өсімдіктердің саналуан түрлері орнымен және кеңінен қолданылып отырған. Мәселен, **төртқұлақ** ою-өрнегі ортасы жіліншік өрнегі тектес болып келген, төрт тармағына мүйіз өрнегі қондырылған ең көне түркілік графикалық ою-өрнек түрінің біріне жатады. Бұл өрнек төрт құбыланы тең көрген, тіршілікті даламен гармонияда, тепе-теңдікте өмір сүруді жөн көрген ежелгі түркі дүниетанымын айғақтай түседі (сурет-2).

Сурет-2. Төртқұлақ ою-өрнегі

Т.Х. Ғабитов көшпелілердің тарихи санасы уақыт пен кеңістік категориялары арқылы аңғарылып, олар әлемнің төртбұрышты горизонтальды моделін жасағандығын жазады да: «Ол күннің айналымына байланысты, Күншығыс-Күнбатыс, Күнгей-Теріскейге бөлінді. Жыраулар поэзиясында жиі кездесетін «Сегіз қиыр шартарап»

дейтін тіркес осы модель көрінісі. Мұның бәрі уақыт категориясын айқындау үшін негізделген көзқарас еді. Көшпелілер Күн айналымынан қалмай отырды. Күн қайда болса, олар да сол маңда көрінді. Біз бұдан олардың уақытты бір шеңберге қамап, қоймен қоса айдап отырғанын көреміз. Міне, осы шеңбер – Күн айналымының шеңбері – көшпелілерді тынымсыз ізденісте болған отырықшы елдерден мәңгіге бөліп тастады. Түркілер шеңбер ішінде қалды да, басқа халықтарды шеңбер сыртына шығарып тастады. Өйткені, олар өздерін Уақыттан жоғары санады. Отырықшылар өздеріне Уақыт көрінісі ретінде қараса, көшпелілер өзін кеңістік қорғаушысымыз деп есептеді. Кеңістікті кеңінен кешкендей, Уақыттан да өте шыққысы келді. Бұл – Жер мен Көктің тепе-теңдігі және күн айналымына негізделген Мәңгілік идеясының көрінісі еді. Бұл біздің заманымызға дейін сол қалпында жеткен христиан, ислам, буддизм, зороастризм іспетті ерекше дүниетаным, жүйелі ой ағымы», - деп түркілер дүниетанымның ерекшелігін көрсетеді [6, 175 б.].

Графиканың көркемдік ерекшелігі ол бейненің ауқымды және мазмұнды шығуына, көркем құралының ерекшелігіне, сызықтар мен дақтардың түрлі болуында, жұмыстың алуан түрлі көрінуінде болып табылады. Графиканың көркемдік ерекшелігін анықтау барысында «Көркем» деген сөз көркемдік сөзімен астасып өнердің сапасы мен оны жасайтын шығармашылықты анықтайтын маңызды ұғым болып табылады. Өнерде әрдайым көркем, әсем, сәнді туынды, шығарма жазылуға, салынуға тиіс. Ал әсемдіктің өнерге тән ерекше түрін ажыратуға көркемдік ұғымы көмекке келеді, көркемдік неғұрлым жоғары болса, соғұрлым өнер шығармашылығының маңызы, сапасы, мәні арта түседі. Өнердегі көркемдік өмірді шынайы бейнелеуді талап ететіндіктен, шындықты бұрмалауды көркемдік көтермейді, сондықтан өнердегі көркемдік қоғамның дамып отырған талабына жауап беріп отыруы қажет. Яғни, өнерге тән жағымдылық пен шынайылық көркемдіктің негізі болып табылады. Көркемдік өнердің барлық жақтарын қамтиды, шығарманың тақырыбы мен идеясы, сюжеті мен композициясы, тілі мен әдісі – осының бәрі көркемдік заңына бағынады. Олар жеке алғанда ойға орамды, сезімге жайлы келіп, гармониялық бірлестікте шығармаға нәр береді, оны тартымды етеді, көркем дүниеге айналдырады. Сол сияқты графикалық шығарманың да мазмұны мен түрінің бірлестікте болуы көркемдік заңына бағынуы тиіс. Осылардың негізінде, көркемдік заңына бағынған көркемөнер шығармаларының мәдени-әлеуметтік мәнін де ұмытпағанымыз дұрыс.

Мәселен, түркі халықтарының сан ғасырлық интеграцияланған білімі мен өнері, мәдениеті мен дүниетанымы мәдени-әлеуметтік эстетикалық аспектілерге тікелей байланысты дамып отырады. Осы орайда, мәдени-әлеуметтік мәні бар мәселелерді көркемөнер шығармалары арқылы түсіндіруді Burcu Gulay Guney мен Hayati Şeker ұсынады. Олар өз еңбектерінде құндылықтарды оқытудың ғылымға үйретудегі қажеттілігін айқындай отырып, бейнелеу өнері шығармалары арқылы ғылыми білім берудегі эстетикалық аспектілердің маңыздылығын ашып көрсетеді [7]. Бұл жерде мәдени-әлеуметтік мәні бар өнер шығармалары ретінде ұлттық өнер құндылықтары болып табылатын графика шығармаларын қарастырсақ, осы туындылар негізінде қазақ халқының салт-дәстүрлерін біле отырып бүкіл түркі дүниесіндегі мәдениет, дәстүр, дүниетаным қойнауынан нәр алуға жол ашылады деп тұжырымдауға болады.

Көркемөнерде график-суретші өзінің графикалық шығармасының идеясын және философиялық маңыздылығын сыншы көрерменге жеткізуі тиіс. Сондықтан әрбір график-суретші табиғатындағы сезімдерін, байқампаздығын және шығармашылық ойларын, талғамын түйіндей білуі қажет. Суретші графиктердің кәсіби шеберлігін шыңдай отырып, идеялық қабілеттілігін дамытуды ұмытпауы заңдылық болып табылады. График-суретшінің шығармашылығында штрихтау ең басты бейнелеу құралы ретінде негізгі роль ойнайтындығы да белгілі. Н.П.Бесчастнов өз еңбегінде штрихтауды ең басты бейнелеу құралына жатқызып, жақсы графика портреттерін жасау үшін сол моделдің ішкі жан дүниесіне кіре отырып, оның жеке қасиеттерін сезіну керек қажеттілігін айтады. Тек сонда ғана бейнені жасаудағы графика элементі, техника тәсілі белсенді жұмыс жасайтындығын көрсетеді [8, 100 б.]. Штрихтың қоюлығы мен жиілігі, бағыты нәрсенің қандай материалдан істелгендігі мен оның бетінің өзіне тән ерекшелігін көрсететіндей болуы керек. Штрихтаудың түрлері көлеміне және орындалу әдісіне қарай екіге бөлінеді: нүкте және сызық. Штрих дақтарының көлемін, оларды сызу санын, пішінін өзгерту арқылы фактура көрсетіледі. Графикалық сурет салудың негізгі тәсілдерінің бірі - сызық жүргізу. Осы сызықтармен негізгі пропорциялар белгіленіп, суреттің жеке бөліктері салынады. Пішіннің түрі түсетін жарыққа қарай өзгертіндіктен, сызықтың түрі де өзгереді. Мұндай сызық штрих сызық немесе кеңістік сызық деп аталады.

Графикалық шығармашылықтың жоғарғы деңгейде орындалуы графикалық шығармадағы рухани мақсаттың идеялық формамен астасып, шебер бейнеленуіне байланысты болып келеді. Қазіргі қоғамымыздағы «Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру барысында графика өнеріндегі ұлттық мәдениет пен өнерімізді көтеруге бағытталған сан алуан көркем шығармалар дүниеге келуде. Көркем графикалық шығармалар мен туындылардың мәні мен мазмұны жаңғыртылып, насихатталуда. Қазіргі түркі халықтарының мәдени интеграциясы жағдайында түркілік мәдениет, түркілік өнер, түркілік дүниетаным идеялары мен озық ой-пікірлері зерттеле түсуде. Осы орайда, түркі халықтарының арасындағы қазақ ұлттық салт-дәстүрін графикалық шығармалармен бейнелеудің озық нәтижелерін жүзеге асырып жүрген суретші-график Ералы Оспанұлы туындыларының орны бөлек. Оның қайталанбас графикалық шығармаларының өне бойында қазақтың ғана емес, бүкіл түркі дүниесі халықтарына тән дүниетанымдық ойлар мен көркем идеялар тоғысады. Ұлттық дәстүрлер мен салттарымызды, әдеп-ғұрыптарымызды ақ қағаз бетіне бейнелей отырып суретші халықтың менталитетін, дала психологиясына сәйкес наным-сенімдерін, ұлттық мәдениетімізге сай ой-түйсіктерімізді паш етеді. График-суретші Е.Оспанұлы өзінің «Қазақ халқының салт-дәстүрлері» атты кітабына қатысты өз ойын мақсатым тек қазақ емес, қазақстандықтар түгел оқысын және мүмкін болса дүние жүзіндегі адамдар танысын, біле берсін дей келе, отырықшы елдер көп, ал көшпелі халықтар аз, сондықтан, біздің мәдениетіміз оларға өте қызық көрінетіндігін ашып көрсетеді [9, 3 б.]. Суретші Е. Оспанұлы өзінің графикалық шығармаларында ұлттық болмысқа тән әсіресе портреттік, сюжеттік графика бейнелерін шебер суреттейді. Суретші бұл портреттік, сюжеттік графика шығармаларын орындауда штрихтау графикасын кеңінен қолданады. Штрихтардың басқа сызықтардан айырмашылығы – мұның кеңістік сипаттары көбірек. Мәселен, сызықтар деп өзіндік дербес мәні бар ұзын сызықтарды айтсақ, ал штрих - қысқа сызық, әрі ол басқа штрихтармен бірлестікте ғана белгілі бір мәнге ие бола алады. Басқаша айтқанда, сызықтар пішіннің шекараларын белгілеп, олардың сұлбасын жасаса, ал штрихтар тобы пішінге көлем, өң мен рең береді. Сөйтіп, жеңіл, болар-болмас көрінетін сызықтардың көмегімен болашақ жалпы пішін, қимыл-қозғалыс, кеңістік беріледі. Мысалы, Е. Оспанұлы қазақтың «күрсақ той» деп аталатын ұмыт болып бара жатқан дәстүрін бейнелеуде әрбір бейненің мінез-құлқын, ой-өрісін беруді, қуанышпен

ортақтасуға туысқан, көрші әйелдерді шақырып жиын жасап, келінге баталарын беріп, тіл-көзден сақтауға, босанатын келіннің жағдайын жасауға алдын-ала қамдану дәстүрінің, болашақ ұрпақ тәрбиесін құрсақта жатқанда бастау қажеттілігі туралы тұжырымдардың дүниетанымдық мәнін көрсетуде графикалық штрихтау әдісін ұтымды қолдана білген (3-сурет).

Сурет-3. Е. Оспанұлы. Құрсақ той.

Белгілі педагог, профессор Л.К. Керімұлы өзінің еңбектерінде ежелгі түркілер, сақтар сияқты хұндар да ұлттық салт-дәстүрді ұрпақтан-ұрпаққа сақтау, ұстану мақсатында ауқымды тәрбиелік маңызы бар рәсімдерді ұйымдастырып отырғандығын жазады. Ғалым сол сияқты сақтар да ұл бала үш-бес жасқа толғанда «тоқым қағар» ғұрпын жасап, жеті жасқа толғанда ат жарысқа қатыстырғандығын айта келе, осындай жағдайлардың арқасында түркі халықтарының балалары ат құлағында ойнағандығын айқындап көрсетеді. Геродоттың жазғанындай, сақтар мен хұндар 5 жастан бастап 25 жас аралығында жасөспірімдерді үш басты қасиеттерге: салт атқа міну, садақ ату және сөзде тұруға үйреткен деп ежелгі түркі халықтарының тәрбиесінің мәнін түйіндейді [10, 39 б.].

Е.Оспанұлының эпикалық жанрдағы графикалық туындыларында да ежелгі түркілерге тән өр мінез, жаужүректілік пен қайсарлық негізіндегі дүниетанымдық көріністер ерекше нақыштағы сюжетте асқан шеберлікпен графикалық тәсілмен бейнеленген (4-сурет).

Қорыта келгенде, ұлттық нақыштар мен сюжеттерге бай, халықтық салт-дәстүрді бейнелеуге бағытталған графикалық

туындыларда ежелгі түркі мәдениетінің, салт-дәстүрінің нақыштарын бейнелеуде бейнелеу өнерінің кең тараған саласы – графика өнерінің алатын орны ерекше. Қазақ ұлттық салт-дәстүрлерді графикалық бейнелер арқылы сомдау көптеген суретшілер туындыларында, сол сияқты график-суретші Ералы Оспанұлы шығармашылығында анық байқалады. Бұл өз кезегінде суретші шығармаларындағы түркілік дүниетаным, наным-сенімдерді түсініп, пайымдауға мүмкіндіктер береді. Ерте заманнан бергі біздің қазіргі кезеңдерге жеткен түркі дүниесінің келер ұрпаққа берер мәдени, рухани, дүниетанымдық, тәрбиелік мұралары жетерлік. Ендігі жерде осы құндылықтарды одан әрі насихаттап, халқымыздың әсіресе жастардың кең көлемдегі рухани жаңғыру мүмкіндіктеріне ие болуға септігін тигізу міндеттері мен шараларын арттыру қажет.

4-сурет. Е. Оспанұлы. Графикалық эпикалық композиция.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» // Егемен Қазақстан. Астана. 12 сәуір, 2017.
2. Назарбаев Н.Ә. «Ұлы Даланың жеті қыры» // Егемен Қазақстан. Астана, 21 қараша, 2018.
3. Ералин Қ., Айменов Ж. Кеңістік көріністерін бейнелеу. - Түркістан. ХҚТУ баспаханасы. -2006. -76 б.
4. Құдабаева Қ.І. Сәндік-қолданбалы өнерді оқыту теориясы мен технологиясы. -Қарағанды. Санат-полиграфия. ҚарМУ. -2005. -110 б.
5. Жәнібеков Ө. Уақыт керуен. –Алматы: Жазушы, 1992.-120 б.

6. Ғабитов Т.Х. Қазақ философиясы. –Алматы: Паритет, 2011. -280 б.
7. Burcu Gulay Guney1 & Hayati Şeker. Discovering Socio-cultural Aspects of Science Through Artworks. *Sci & Educ* (2017) 26:867–887. Published online: 4 October 2017. Springer Science+Business Media B.V. 2017.
8. Бесчастнов Н.П. Портретная графика: учебное пособие для студ. вузов/Н.П.Бесчастнов.-М.: Гуманитар.изд.центр ВЛАДОС, 2007. -367 с.
9. Оспанұлы Е. Қазақ халқының салт-дәстүрлері: балалық шак, үйлену, түрлі салт-дәстүрлер. Астана. 2015.
- 10.Пірәлиев С.Ж., Керімов Л.К. Таным және студент. –Алматы: Санат, 2007. - 208 б.

REFERENCES

1. Nazarbaev N.A. «Bolashakka bagdar. Rukhani zhangyru» // Egemen Kazakhstan. Astana. 12 sauir. 2017.
2. Nazarbaev N.A. «Uly Dalanyn zheti kyru» // Egemen Kazakhstan. Astana, 21 karasha. 2018.
3. Eralin K., Aimenov Zh. Kenistik korinisterin beineleu. Turkistan. HKTU baspakhanasy.-2006. -76 b.
4. Kudabaeva K.I. Sandik-koldanbaly onerdi okytu teoriasy men tekhnologiasy. – Karagandy. Sanat-poligrafia. KarMU. - 2005. -110 b.
5. Zhanibekov O. Uakyt keruen. Almaty. Zhazushy. 1992.-120 b.
6. Gabitov T.H. Kazak filosofiasy. Almaty. Raritet. 2011. -280 b.
7. Burcu Gulay Guney1 & Hayati Şeker. Discovering Socio-cultural Aspects of Science Through Artworks. *Sci & Educ* (2017) 26:867–887. Published online: 4 October 2017. Springer Science+Business Media B.V. 2017.
8. Beschastnov N.P. Portretnaia grafika. Uchebnoe posobie dlia stud. vuzov/ N.P.Beschastnov. –M. Gumanitar.izd.sentr VLADOS. 2007. -367 s.
9. Eraly Ospanuly. Kazak khalkynyn salt-dasturlery. Balalyk shak. Uilenu. Turli saln-dasturler. Astana. 2015.
- 10.Praliev S.Zh. Kerimov L.K. Tanyim zhane student. Almaty. Sanat. 2007. -208 b.

Özet

Bu makalede, grafik sanatının görsel sanatlardaki anlamı analiz edilerek Kazak görsel sanatının Türk kültüründeki yeri belirlenmektedir. Grafik sanatlarda belirli özellikler ve bazı milli geleneklerin içeriği gösterilmektedir. Eski Türk dünya anlayışında grafik imgeler ile sembollerin özü çalışılmış ve benzerlikleri analiz edilmiştir. Türk kültürünün ve sanatının etkili alanlarından biri olarak Kazak grafik sanatının sosyo-kültürel ve sanat tarihi içeriği açıklanmaktadır. Türk dünya anlayışına dayanan kompozisyon çözümlerinin analizleri, ulusal gelenek ve anlayışın sanatsal özellikleri ve tarihsel gelişimi ele alınmaktadır. Türk dünyasının görüntü tütütlerinin, tarama tekniğiyle ilgili grafiklerdeki özellikleri göz önünde bulundurulmaktadır. Milli gelenek ve göreneklerin sanatsal tasvirinin özellikleri

Kazak grafik sanatçısı Eraly Ospanulı'nın eserlerinde Türk dünya görüşü anlatılmaktadır. Etki olanakları, modern grafik çalışmalarında Türk gelenekleri tasvir edildiğinde estetik olarak hissedilen bütünleşik felsefi kavramlarla belirlenerek bazı sonuçlar çıkarmıştır.

Anahtar kelimeler: Güzel sanatlar, grafik sanatı, Türk dünyası ve kültürü, gelenek ve görenekler, süs eşyaları, sanat grafikleri, çubuk grafikler

(Auelbekov E.B., Burkitbaev T.S., Mamasaliyeva G., Kazak Görsel Sanatının Türk Dünyası Sanatındaki Yansıması)

Аннотация

В данной статье анализируются значения искусства графики в изобразительном искусстве, и определяется место казахского изобразительного искусства в тюркской культуре. Более четко определяются особенности изображения национальных обычаев и традиций в искусстве графики и ее некоторые содержательные аспекты. Рассматриваются значения графических образов и символов в мировоззрении древних тюрков и анализируются их взаимные сходства. Объясняется социально-культурное и искусствоведческое содержание казахского искусства графики как одной из влиятельных сфер тюркской культуры и искусства. Даются анализы композиционным решениям, художественным особенностям изображения национальных обычаев и традиций на основе тюркского мировоззрения. Рассматриваются особенности изображения этюдов тюркского миропознания в графике по технике штриховки. Охарактеризуются черты художественного изображения национальных обычаев и традиций в произведениях казахского художника-графика Ералы Оспанулы и взаимосвязь его творчества с тюркским мировоззрением. Определяются возможности воздействия эстетически чувствовать взаимоинтегрированные мировоззренческие понятия при изображении тюркских традиций в произведении современной графики и делаются некоторые выводы.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, искусство графика, мир и культура тюрков, тюркское мировоззрение, национальные обычаев и традиции, орнаменты, художественная графика, штриховка.

(Е.Б. Ауелбеков, Т.С. Бүрkitбаев, Г. Мамасалиева. Изображение национального и тюркского мировоззрения в художественной графике)